

ערעורים כורדיים על תיאור בריטי מגמתי

המערכת קיבלה השגות בכתב מטעם קבוצת פעילי התנועה הלאומית הכורדית, המתרכזות במדיניות הליבנט, על תוכנה ומגמותיה של הרצאת המיור ה. מ. בולטון ב"חברת אסיה המרכזית המלכותית" מ-16.12.42 אשר נתפרסמה בשם "הכורדיים", בחוברת כ"ט של "מערכות". הננו נותנים מקום לנקודות העיקריות שבתעודה הנ"ל, גם לשם תיקון העובדות, או הצגת ההערות השונות זו מול זו, וגם משום העניין אשר בגילוי זה של אופן הרצאת דברים והצגתם, שטטוש גורמים והבלטת צביון כרצוי — דבר שגם אנו ידענוהו היטב. ואלו כמה מן הפרטים, שהבקורת הכורדית מעלה כאן, אפשר שאופייניים הם לתכונתה של תנועה, המנסה להתגונן מפני השפעת הסברה בלתי ידידותית בעולם ומבקשת לה נקודות אחיזה בחזיונות התרבות של עמה ותולדותיו.

עיקר העניין שבסקירת מיור בולטון, שהוא זורע אור מלא על יחס הגישה הבריטית הרשמית אל הבעיה הכורדית. היא מוכיחה, כי המדיניות שבה נוקטים בפועל, סומנה באופן ברור כבר לפני שלוש שנים.

כן מעידה היא על הדאגה, שמשקיעים המנצחים על מעשי הבריטים להכשרת דעת הקהל לקבלת אותו הקו, שהם מתכוונים לנהוג בו בבעיה מסוימת. ולא מעטים יהיו אלה שיבחנו בעין בקורתית עובדות, שפורסמו בדו"ח של ישיבת "חברת אסיה המרכזית המלכותית" שיצאו לה מוניטין של ידענות.

ואכן, ההשפעה אשר השפיעה סקירת-מחקר זו, מורגשת כמעט בכל דבר שמתפרסם מאז, באנגליה ושאר מקומות, בענין השאלה הכורדית.

המיור בולטון התאמץ לשוות להרצאתו צורה של אובייקטיביות. אף על פי שאינו מודה, כי לכורדיים התכונות ההכרחיות לקיום הווייה לאומית-מדינית, מכל מקום מביע הוא הוקרה הוגנת לכמה ממידותיהם הטובות, — ובייחוד לאותן שעשויות לברח את דמינו של הציבור האנגלי, כגון, החיבה הנודעת מאת הכורדים לכלבי-הצייד שלהם...

הוא מציג לפנינו עם, הראוי אמנם, לקצת רגשי דאבה רומנטיים, אך בתוקף חוק הקידמה שאין משוא פנים לפניו, נועד להיבלע ע"י שכניו — בממשל שכל כוונותיו לטובה הן, ממשל בגדד ואנקרה. המנהיגים המהפכניים הכורדים הנם בעצם לדעת המרצה, ראשי דרוישים, השואפים לקיים את שליטתם על קרבנותיהם הפתאים-המאמינים. והשחישות הגלויות-בהמון שביצע מוצטפה כאמל מתוארות כגילוי ראוי לאהדה של מאמץ תורכיה הרפובליקאית לקראת "מודרניזציה". בסיימו מרכיב המיור בולטון את ראשו, בהבעתו קצת דאבון-לב בפני חוק הברזל, המצמיד את הדברים לקראת ניבליציה של תרבותיות ושל רמות-חיים שונות. והוא מרמז, כי יהיה זה דבר בלתי-נאה מצד הכורדים אם לא יקריבו את קיומם הלאומי למען הדבר הזה שהוא מגדירו כתנאי הכרחי לעתיד האנושיות ולקיום השלום.

המיור בולטון אינו חושש להעלים עין מכל דבר הנראה כמערער את הנחתו היסודית, או לפרש כדרכו את העובדות ההיסטוריות. אם מצטט הוא את המיור סון, (חוקר הכורדים הנודע), הרי זה בדרך מקרה ולא כדי להעלות כאן עדות היכולה להיות לו בלתי נוחה למדי. חשבנו איפוא לראוי להעיר על כמה קטעים שבדברי המיור בולטון, העלולות בלעדי זאת להטעות — וברור, כי זו היתה כוונתו — את אלה שלא חקרו מקרוב את בעיית הכורדיים.

לאחר ציינו, כי הכורדיים יושבים בחבלים, הסמוכים זה לזה, בתורכיה, עיראק ופרס, מציין המיור בולטון, כי "קבוצות פזורות של אוכלוסיה כורדית נמצאים גם בחלקים אחרים של תורכיה ופרס וגם בצפון-סוריה ובקוקו". והנה מטות השבטים הכורדיים שבסוריה,

ש.ס.ס.ס.ר. אינם כלל מפוזרים ומפורדים משאר גושי העם הכורדי אלא בתוקף גבולות פוליטיים, שהם לבדם המפסיקים בנייהם לבין אחיהם שבשטחים המאוכלסים כורדים של תורכיה.

אשר למספרי האוכלוסיה הכורדית אומר המרצה, כי "דעות מומחים מחולקות בנידון זה: ממינימום של 2 מליון עד למכסימום של $4\frac{1}{2}$ מליון. המאורעות שהתרחשו ברבע המאה האחרון בחלקים שונים של כורדיסטאן, יכלו להמעיט את האוכלוסיה, וכך ניתן לשער, שהסך הכל המכסימלי של האוכלוסין הכורדיים עולה עתה במקצת על 3 מליונים, שמהם כמליון וחצי גרים בתורכיה, שלושת רבעי מליון בעיראק, ושלושת רבעי מליון — בפרס". והנה, האשית המאה הזאת העריך המיור טון, המוסמך המובהק ביותר בענייני הכורדים, את מספר הכורדים בין 4—5 מליון. ומאז העידה הסטאטיסטיקה של הממשלות התורכיות, העיראקיות והאיראניות, כי המספר גדול הרבה יותר מזה, ואלו הסטאטיסטיקה שיש להסיק ממנה מסקנות, הם הסיכומים המחזויים שיד ה"רטוש" עדיין לא חלה בהם. שלא כסטאטיסטיקה הארצית, המתפרסמת מטעם הממשלות המעוניינות בדבר.

ועוד דבר. כדברי המרצה, "ההבדלים שבהערכות המומחים יסודם אולי בכך שנחלקו הדעות אם שבטי ותושבי איזורים מסוימים נמנים על הכורדים או לאו. יש סוברים למשל כי הלורים והבכטיארים (דר' מערב פרס — המער.) הם כורדים, ואחרים סותרים בתוקף את ההנחה הזאת". אך הלורים והבכטיארים גופם, רואים עצמם בחזקת כורדים. בין חברי האגודות הכורדיות של עיראק יש לורים ובכטיארים רבים.

כדברי המרצה, "אף על פי שכיום הכורדים הם להלכה מוסלמים, עוד נשארו בהם עקבות מסוימים ממקור הדת הזורואסטריית. מאמיני דת זו היו מעריצים את האש כסמל הטוהר, ושבטים רבים בכל רחבי כורדיסטאן עודם מגלים הערצה לאש". ויש לציין, כי את העקבות הבולטים ביותר של האמונות הזורואסטטריות העתיקות ביותר של הכורדים יש למצוא בקרב הייזידיים, שהם צאצאי הכורדים שלא אוסלמו. ואלו אצל הכורדים המוסלמים יש להכיר את המקורות הזורואסטריים באמרות מסוימות ובקווים, או בתכונות מסוימות, של תפיסתם בעניני המוסר.

לדברי המיור בולטון: — "השפה הכורדית מתוארת לעתים קרובות כניב פרסי גס — מין "ניב מקומי" הפרסית". כך חשבו, לפני שנתפרסמו עבודות המחקר כמאה שנים קודם לכן. יש כיום כמה מילונים וספרי דקדוק כורדיים.

ובהמשך הדברים: "אך השערה זו (הדמיון לפרסית) מתערערת עם בדיקת הדיאלקטים הרבים, השונים כל כך זה מזה עד ששבטים כורדיים רבים אינם מבינים איש את רעהו". מענין הדבר, כי בהציגו את המיור בולטון לפני אסיפת "החברה המלכותית", הודיע ה"יור", כי הלו יודע את הלשון הכורדית ואת הניבים הכורדים השונים. אם יכול היה אותו קצין ללמוד את הניבים הללו במשך שתי השנים שעשה בכורדיסטאן, הרי ברור שהקשר בין הניבים השונים הללו צריך להיות מהודק הרבה יותר מכפי שהוא מרמו. למעשה ישנם שני ניבים עיקריים: הכורדית הצפונית והכורדית הדרומית. כורדי משכיל, היודע אחד משני ניבים האלה, מסגל לעצמו בקלות רבה את הניב האחר: ואז, יבין את דיברם של כל השבטים כולם.

המרצה פסק: "עד מלה"ע הראשונה לא היתה כלל לכורדים מעודם לשון שבכתב, ומשום כך אין לה צורה אחידה". אך אין כל דיוק בדברי האומר שלכורדים לא היתה לשון כתובה עד 1914. מאז המאה ה"טז" היו מקובלות האותיות הערביות בכתב הכורדי, לפי השיטה הנהוגה בפרסית. ב"1897 הופיע בקהיר העתון הכורדי הראשון: בשם "כורדיסטאן".

האלה: "עתה כותבים כורדית באותיות ערביות, שאינן מתאימות לה כשם שלא התאימו לשפה התורכית. הואיל ושתי השפות מיוסדות על תנועות, בניגוד לשפות השמיות המיוסדות על אותיות." יש כאן חילוף-יוצרות, אולי בשגגה, עם הנהגת האותיות הלטיניות.

שבהשפעת הכורדים של ס.ס.ס.ר. וסוריה, נתגלתה, מאז 1918, הנטיה להשתמש בהן במקום האותיות הערביות.

ובדומה לזה: „בעיראק מדוברת הכורדית בנעימה ערבה לאוזן; קצב הדיבור מזכיר את זה של השפה התורכית“. אך בכורדית מבוסס הקצב על הניגוד שבין ההברות הארוכות והקצרות. הדבר הזה אינו כלל בתורכית, פרט למקרים מסוימים — בשירות ידועות, שבהן רוויה לשון זו במלים ערביות ופרסיות.

להערכת המקוריות של החיבור יש ענין בכך, כי בדברו על תכונות הכורדים (לעולם החיצון ידועים הכורדים בדרך כלל כגזע של שורדים צמאיי דם, שראש הנאתם בחיים היא להתוודן גרגרתם של עוברי דרך אומללים הנאצלים לעבור דרך ארצם. וכן תיאור אותם כבוגדים ובלתי שקולים בהתנהגותם. יכול אני להעיד מנסיוני האישי, שהכללות הטופות כאלה מטעות בהחלט.) העתיק המיור בולטון, כמעט מלה במלה פיסקה מתוך ספרו בן 40 השנה של ג'. ב. סון: „דרך ארץ הנהריים בכורדיסתאן, כמתחפש“.

המרצה מציין: „עם התפשטות הפירקות של שלטון זר בין השבטים, בסמכות של ממשלות, מוגבלות והולכות סמכויותיהם של האגא ושל מוסדות השבט. מענין לציין כי בעיראק מבדילה הממשלה בין רצח שנעשה בהתאם למנהגי השבט ובין רצח רגיל. במקרה הראשון נענש הרוצח לכל היותר בשנתיים מאסר, וברצח רגיל — העונש הוא מות“. אך ההבחנה הזאת, שנוהגת

בה המדינה העיראקית, מתייחסת בדרך הטבע לשבטים הבדויים, הערביים; בו בזמן שהשבטים הכורדים בעיקרם הנם במצב של תושביקבע או תושביקבע למחצה. ובאותו ענין עצמו: „עם התפשטות ההדרגתית של השכלה ודרכי התחבורה, יותר ויותר מתישבים האנשים התישבותקבע, פוחתים שטחי אדמת-המרעה לנוודים. ככל שגדל הפיקוח הממשלתי גדלים גם המיסים שהנווד חייב לשלם בעד זכויות מרעה ומים; יתר על כן, תנועותיו של הנווד מוגבלות בהקפדה, בתוקף תקנות הגבול, באופן שאין הוא יכול לרעות את עדריו בשדות המרעה הקרומים שלו. מבחינה כלכלית אין איפוא חייו קרויים חיים, וכך הוא נאלץ לעזוב בהדרגה את הרגלי הנדידה שלו“.

תיאורו של מיור בולטון עשוי לעורר רושם, כי הניגוד שבין הכורדים וממשלת בגדד אינו אלא אחד מגילויי הניגודים שבין נודדים לאוכלוסיה מיושבת. אך זהו דבר שסותר בהחלט את האמת. כל עיקרם של הנוודים העיראקים הם הבדויים הערביים, והם הם המהווים את המשענת העיקרית של ממשלת בגדד; ובשעה שהבדויים הנם נודדים לפי נטייתם ומתנגדים למדיניות של יישוב, הרי הנוודים הכורדיים המעטים אינם נוקטים באורח זה אלא באינן ברירה. הם נצמדים לקרקע כל פעם שמוצאים הזדמנות לכך. במישורי עיראק הצפונית דחק לאט-לאט האיכר הכורדי הנמרץ לעבר הדרום את הפלאח המרושל והרפה.

מענינת העובדה, כי בדברו על מפלת המנהיג הכורדי עבד אררחמן ב־1806 ליד מיצר פנצ'וין הנודע, נוהג המיור בולטון, המומחה לענייני הכורדים, לכתוב את השם הזה דוקא בכתב הערבי "בנג'וין" (נטיה לערביוציה של שמות, הידועה יפה בא"י, שבהן הפך נחל-שורק מימי שמשון — גם בשלט הממשלתי שלפני כעשר שנים — לואדי צ'צ'ראר, המערכת).

בספרו על התמרדות המנהיג הכורדי שייך מחמוד אומר המיור בולטון: „לאחר חתימת שביתת-הנשק עם תורכיה ב־1918, נשלח המיור סון, כנציג המחלקה המדינית של צבא-המשלוח הבריטי בעיראק, לסוליימניה שהכירה היטב מנסיעותיו הנודעות בכורדיסטאן הדרומית מלפני המלחמה. הוא מינה את שייך מחמוד כמושל והקים צורת-ממשל שיש בו עצמאות מקומית. שייך מחמוד גילה מיד את הכרת הטובה שלו, על ידי שתפס את כל הפקידים הבריטיים שבסוליימניה ושמט במאסר. אחרי־כן, במאי 1919, הנחיל מפלה לפלגה בריטית קטנה, במעבר בנג'וין. ואף על פי שדוהוהו לגלות בפעם ההיא, ובכמה הדומנויות אחרות, הרשו לו כל פעם לחזור לאיזור סוליימניה שבו הוא מתחיל תמיד מחדש באינטריגות שלו נגד השלטונות ואף מסיים במעשי אלמות". אכן, ה"הערכה" הזאת לשייך מחמוד מזכירה מאוד מה שאומרות לנו כעת הודעותיה הרשמיות של ממשלת עיראק בדבר מולא מוצספה, ראש המרידות הכורדיות של 1943 ו־1945; אך אין היא עולה בד בבד עם הערכותיהם של אנגלים אחרים, שכולם מהללים את נדיבות־אופיו של השייך מחמוד כדוגמת שאר של המנהיגים המהפכניים של הכורדים. בספרו „על פני כורדיסטאן" (לונדון 1937) כותב א. מ. המילטון (עמ' 206) על שייך מחמוד: „עם כל התנגדותו המיואשת, הוסיף השייך לנהוג בנו מנהג של הגינות אף על פי שהפצצנו את סוליימניה, הרופא, שיצא אל קווי האויב פנימה, נתקבל על ידי השייך באדיבותו הרגילה והביאוהו אל השבויים. הוא העיד, כי הקצינים לא סבלו שבבים אלא סבל מועט. הוא סבר איפוא כי לא יוכל לתבוע את שחרורם. על אף הכל גמר השייך בזה שהחזיר להם את חירותם. (בין האנגלים, שתיארו את דמותו של השייך מחמוד הנ"ל, — בנו של המנהיג הכורדי הנודע אברהים פשה, ראש חילות „חמידיה" הבלתי־סדירים של עבדול־חמיד; הורעל אח"כ ע"י התורכים־הצעירים — היה גם החוקר הארכיאולוגי הנודע, ועם זאת אפיטרופסו של לורנס בראשית צעדיו בשירות החקר הבריטי, סר ליאונרד וילי, חוקרה של אורכ־שדים; ואמנם, אין הוא מנקה את ראשי הכורדים ממעשי שוד, אך מבליט את התמכרותם הרבה לקשריהם עם הבריטים, כל זמן שהמדיניות הבריטית לא נזדהתה עם המדינה העיראקית (הערבית — המער).

ולבחינה אחרת של ענין המרידות:

„מן המפורסמות שהמרידות הרבות שפרצו בכורדיסטאן התורכית מאז 1925 ואילך מקורן בהתנגדות השייכים לתיקוני הדת שהונהגו על ידי הממשלה הריפובליקאית, ומובן שתיקונים אלה ערערו את שלטון השייכים. כאמל את־א־תורק הבין, שאין הוא יכול להוציא לפועל את תכנית המודרניזציה שלו בלי שיבטל תחילה את כל כיתות הדרווישים, הוא אמנם התחיל לעשות כן בתבונה רבה."

מכירים כאן יפה את הטענה, שעם פרוץ „התקוממות אררט" הכורדית ההמונית הנודעת, השתמשה בה התעמולה התורכית כדי להצדיק את דרכי הדיכוי האכזריות. תואנה זו אין בה ממש אלא במידה מועטה ביותר, בשל הנדירות של קנאות דתית בין הכורדים. ועם זאת, כך היה היקף המרידות שעד מהרה הוכרחה הממשלה התורכית להודות כי אכן היה כאן ענין של תנועה לאומית כללית, שנתעוררה לא בשל „תיקונים" דתיים מסוימים, אלא בשל מדיניותה המכוננת ל"טוראניזציה" בחבלים הכורדיים.

אין ספק, שדברי המרצה הבאים נתכוונו לערער על כושר החיים הממלכתיים של הכורדים: „לא זו בלבד ששוררים בין השבטים יחסי־מדין מדורות, אלא אפילו בין חלקים וחלקי משנה שונים של אותו שבט מתרחשות לעתים מרידות מרות, וכמוהן נקמת־הדם בין משפחה ומשפחה. מנהג־יריב אלה מקורם בחיי הכורדים בדורות הקדומים, כשמשכנותיהם

היו מנותקים מן העולם החיצוני על ידי הרים, וכל משפחה או חלק של שבט היוו „עולם בפני עצמו“ והתגדרו בתוך בקעתם. כל זר שרצה לחדור אליהם נחשב בעיניהם למסכן, אם לא כפועל הרי בכוח, את בטחונם, ומוטב אפוא להשמידו לפני שיוכל לגרום להם נזק, על כן אין בכך כדי להפתיע, שהכורדים לא הביטו אף פעם בעין יפה על שלטונן של ממשלות זרות“.

יש להעיר על כך שהסולידריות של הכורדים, שהיתה למשל ולמופת הרבה יותר ממריבותיהם הפנימיות, היא היא המשווה לבעיה הכורדית את מלא-ההיקף. חומרת המרידות הכורדיות, הפורצת גם את הגבולות המדיניים, — היא שהביאה את ההסכם בין המדינות הנוגעות בדבר, את חוזה סעד־אבאד, המכוון להציב מול הסולידריות הכורדית הזאת את שיתוף הפעולה שבין הממשלות המעוניינות.

דבת משמעות היא הערתו של ה. מ. בולטון, לאמור: „לרוע המזל, אין אהבה יתרה שוררת בין הכורדים לבין העמים השליטים על הארצות בהן הם נחתים. ביתוד רבה השנאה בין הערבים והכורדים, אפשר מפני שאלה שמיים ואלה אריים“ ואין הדברים נכונים כל עיקר. יחסו של הכורדי אל הערבים יותר משהוא יחס של שנאה הוא יחס של בוז. לעומת זאת לגבי הפרסי, וביתוד התורכי, מסורתית היא השנאה; והיא באה לידי גילוי בשירים ובאגדות־עם של הכורדים.

עתים, וביתוד כשהדבר נוגע בתקופות רחוקות שעניינן אינו נוגע לפתרון בעיות היום — מפליג מיור בולטון גם אל תחום שהוא מעבר למאוישר ומקיים בעובדות היסטוריות, למשל: „הכורדים הם עם מוכשר, והצלחתם של כורדים מסוימים מוכחה למימי כורש שכבש את כבל במאה העשירית“ אמנם, אין ספק שהכורדים נצטרפו אל בני מדי במלחמותיהם נגד בבל; אך משום מקור לא נודע לנו זה כי כורש עצמו היה כורדי.

יתכן, שנקודת-המפתח בכל מגמת ההרצאה הזאת כלולה בדברים הבאים: „אני מאמין כי מידות אלה יתגלו ביתר שאת, והתגלות רבת-ברכה יותר לכורדים לעצמם, בדרך של שיתוף פעולה עם עמים גדולים מהם, במקום השאיפה לשמור על מצב של עצמאות מפוקפקת בין הררי-מולדתם. נראים הדברים שאין להמנע מהשוואת רמות-החיים והתרבות בעולם כולו, ודבר זה הוא גם הכרחי לעתידה של האנושיות ולשמירה על השלום.“ אכן, קשה לעין בוחנת גלגות, מהן הסגולות המכשירות לעצמאות דווקא את העמים, אשר לטובתם מיעץ המיור בולטון לכורדים לותר על שאיפותיהם הלאומיות שלהם; ואשר ל„דרכים השלולות“, שהמיור רואה בהן נחיצות כדי להגיע להפיכת הכורדים לאזרחים שומרי-שלום ול„שיתוף הפעולה“ עם משטרי-המדינות הזרים, — הרי למעשה צריכים אלה להיות דרכים של התפתחות טכנית ושל צמיחה תרבותית; וקשה לנו למדי לתאר בנפשנו, כיצד התורכים, הפרסים והערבים של עיראק יוכלו להשתמש, במכשירי קדמה אלה בדרך שלום...

* * *

המערכת מודה לבעלי הרשימה על שנתעוררו להציע דברים בפני קהל הקוראים העברי בא„ המעונין בכל לבו בשאיפות החופש של עמי המזרח התיכון וכל שבטיו כולם.

עֲקֹשׂוּ, מְשׁוֹצְרָה אֵיטְרִיָּה — עֲרִינוּ עֲצֹר אֶת

הָאֵיטְרָקִים.

מִסִּימוֹ ד' אֲזָרִיו

מאנשי העט ואנשי-המדינה התקומה האיטלקית